

MURÁNYI ISTVÁN

Foglalkoztatáspolitikai: problémák és megoldások

(Csoba Judit – Czibere Ibolya [szerk.]: *Tipikus munkaerő-piaci problémák – atipikus megoldások*, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debreceni Egyetem. Debrecen, 2007)

A kötetben szereplő tizenegy, eltérő tudományos értéket képviselő tanulmány többsége fontos gondolatokat, s egyúttal empirikus kutatási eredményeket is bemutató írás. A következőkben azért foglalkozunk bővebb terjedelemben az első fejezet (*I. A munkaerőpiac és a jóléti állam paradigmaváltása*) két tanulmányával, mert úgy véljük, hogy Csoba Judit, illetve Krémer Balázs írása a leginkább eredeti és új eredményeket (gondolatokat) felmutató munka.

A kötetben három tanulmányt is jegyző Csoba alapos szakirodalmi apparátusra támaszkodó írásának (*A munkaerőpiac és a munkaerő iránti kereslet változása*) első felében a munkára épülő teljes foglalkoztatottság modell jellemzőinek és válságának leírása mellett a megoldást akadályozó paradoxonokról olvashatunk. Csoba úgy véli, hogy a válsághelyzetre akkor lehet megoldást találni, „...ha tisztában vagyunk a válság természetével, a válsághoz vezető folyamat hátterével, gazdasági, társadalmi, politikai összefüggéseivel” (11. oldal). Mintaszerűen pontosan és jól összefoglalva ír a tartós és általános munkanélküliség mögött meghúzódó három tényezőről (technikai modernizáció, globalizáció, szektorváltás), valamint azok kialakulásáról és hatásairól. A modern társadalmakban elervénytelenedő munkaparadigma válságát bemutató gondolatmenet nem csupán mechanikus összegzése az ismert szerzők (Offe, Beck, Habermas, Arend) munkáinak, hanem olyan önálló tézisek felvetése, amelyek a paradigmaváltást nyomán felmerült legfontosabb problémákat fogalmazzák meg. Ezek a következők: 1. A demokrácia kérdése: ha elfogadjuk, hogy a demokrácia (politikai szabadság) a munkajövedelem függvénye, akkor a munkafeltételek változásával hogyan biztosítható az anyagi függetlenség? 2. A szociális integráció kérdése: a társadalmi integrációt a teljes foglalkoztatottság biztosítja, így ennek megszűnésével mi lesz a domináns integrációs eszköz? 3. A bérmunka tartalmi változásainak kérdése: a tradicionális munkafelfogástól eltérően a modern társadalmakra jellemző bérmunka már nem produktív, hanem gazdasági kényszer. Nagyon tanulságos a szerző azon fejtegetése, amely a munka társadalmi identitásában betöltött szerepére vonatkozik – igaz, itt érdemes lett volna markánsan elkülöníteni a társadalmi státus és identitás fogalmát. A premodern társadalmak korábban széles skáláját kínálták azoknak az „identitást kijelölő intézményeknek”, amelyek nagy részének vagy elvesztett, vagy gyengült az identitásképző funkciója (család, egyház, lokális

közösségek). A munka viszont maradt, de változatlanul a fizetett tevékenységre szűkített értelmezéssel, kizárva a „multidimenzionális identitás” politikai-hatalmi és társadalmi elfogadását. Nem külön tanulmányt, hanem külön kötetet érdemelne a következő mondat: „A munka révén szerzett anyagi és társadalmi státus, úgy tűnik, a XIX. század első felének egyedi identitásdimenziója marad még akkor is, ha ennek eredményeként széles tömegek körében általános identitásválság alakul ki, vagy az elv következetes alkalmazása a társadalom kettészakadásához, alternatív identitásdimenziók kialakulásához (társadalom alatti társadalom) vezet.” (19. oldal). Csoba rövid konklúziójával vitázva, mely szerint „Ha a társadalom egyelőre nem is, de a munkaerőpiac már mindenképpen kettévált” (19. oldal), részünkről már tényként kezeljük a magyar társadalom (több részre) szakadását. A szegmentált munkaerőpiacról írott fejezetben vázolt „nem strukturált” és „szakmai” munkaerőpiacok közötti különbségek – pontosabban szakadékok – olyan egyenlőtlenségeket kondicionálnak, amelyek nagy mértékben akadályozzák a két szegmens közötti átjárását. A tanulmány utolsó három oldala a romák szegmentált munkarő-piaci helyzetével foglalkozik, tömören igazolva, hogy a cigányság számára nem a felfelé mobilitás (alsó szegmensből a felsőbe), hanem a nem sok perspektívával kecsegtető alsó szegmensben maradás is kérdéses. A feszesen szerkesztett és tartalmas tanulmányban többször és hosszan hivatkozik a szerző Wolfgang Bonß professzorral (Universität der Bundeswehr München), aki már csak ezért is megérdemelte volna, ha nevét nem a talányos (és értelmetlen) Bon3 formában olvashatjuk.

Krémer Balázs írása (*A jóléti paradigmák változása*) eltér a „hagyományos” formai elvárásoknak többnyire megfelelő többi tanulmánytól, mivel egyetlen szakirodalmi hivatkozást vagy forrásmegjelölést sem tartalmaz. Ez nem baj, bár néhány esetben hiányérzete támad az olvasónak (pl. „Vannak olyan értelmezések, amelyek szerint a növekedés és munkahelyteremtés kiemelése...” (31. oldal). A tanulmány mégsem publicisztika, hanem szenvedélyes, de racionális érvelésekre épülő „röpirat”. A jólét európai modelljének a foglalkoztatás, adók és szociális biztonság szempontok alapján megfogalmazott, tömör jellemzése (mindhárom „fundamentum” magas arányú) után a feltételrendszerek változásaival foglalkozik. Tömören foglalja össze a tradicionális gazdasági ágazatok csökkenő foglalkoztatási kapacitására, a foglalkoztatás magas szintjének fenntarthatóságával kapcsolatos problémákra és a Magyarországot is jellemző poszt-indusztriális foglalkoztatási struktúrára vonatkozó tendenciákat és következményeket. Logikus érveléssel igazolja, hogy „...a foglalkoztatás az államháztartási egyensúlyok döntő tényezője” (29. oldal). Ezzel kapcsolatban két megoldandó problémát emel ki. Az egyik az adók és járulékok elvonási rendszerének mikéntje és hatékonysága. A másik a munkaerő-piaci és a demográfiai hatások összekeverése az aktivitási ráták csökkenésének magyarázatában. A versenyképesség növekedését előtérbe, a társadalmi kohéziót és a környezetvédelmet, a szolidaritást háttérbe helyező, új politikákkal (Growth and Jobs) kapcsolatban meghatározó kérdésnek azt tartja, hogy kinek (nemzet, vállalat, projekt, termék) a versenyképességét vizsgáljuk. A nemzetek esetében az egy főre jutó bruttó nemzeti termék (GDP) egyrészt a cégek produktívitásának, másrészt a dolgozók számá-

nak függvénye. Ennek tükrében „Magyarország Európától való gazdasági elmaradásában is a legsúlyosabb tényező az, hogy Magyarország aktív korosztályainak (16-64 év közöttiek) foglalkoztatottsága 20%-kal elmarad Európa fejlettebb országaitól...” (32. oldal). Krémer nehezményezi, hogy az új, uniós „growth and jobs!” jelszóból inkább a munkanélküliség, mint a foglalkoztatottság van jelen a közbeszédben (és a felelős politikusok megnyilatkozásában). A megnevezett okok nagyon tanulságosak: „álszent nosztalgia a szocializmus munkahelyteremtő kormányzati programjai iránt” (32. oldal), illetve a piacon értéktelen (mert nem értékesíthető) foglalkoztatás. Nem a munka hiányát kell szajkózni – mondja Krémer –, mivel munka van, „csak” nem legálisan vagy kényszerűségből végzik – például az „arcpirítóan alacsony” szociális pénzügyi támogatások miatt. Véleménye szerint a globalizált világhoz egyre inkább hasonlító, hazai foglalkoztatási szerkezet sajátosságaiból (a magas arányú szolgáltatási szektor igen csak munkaerő-igényes; különösen sok a képzetlen munkaerő; a lehetőségeinek felismerésében érzéketlen a közgondolkodás) levont konklúzió „nemesen” egyszerű: „De, ha csak ilyen rosszabb munkák az elérhetőek – azok akkor is ezerszer jobbak, mint a semmi.” (35. oldal). Krémer meggyőző érvekkel támasztja alá, hogy manapság a szegénység kockázata leginkább azokat jellemzi, akik elvileg képesek dolgozni, de nem jutnak munkához. A tradicionális segélyezés vagy a jövedelmet kreáló programok hatástalanok. Mi a megoldás? A foglalkoztatás – de hogyan? A válasz: érje meg dolgozni! A munkát vállalónak is, de a munkát adónak is. Ebben lehet szerepük a direkt szociális és munkaügyi támogatásoknak. Krémer olyan javaslatokat vázol, amelyek manapság ismeretlenek: a hosszú ideje nem dolgozó munkavállaló foglalkoztatásával járó kockázat egy részének átvállalása, vagy a tartósan munkanélküliek szociális támogatása a munkába állás kezdeti szakaszában. A konklúzió egyértelmű: a szolidaritás olyan egyensúlyi viszony, amely a nemzeti szintű versenyképességet megalapozó racionális szociálpolitikán alapul. Később amellet érvel (meggyőzően), hogy a tartósan jövedelem- és munkanélküli aktívak számára a hagyományos intézményi struktúra „inadekvát segítséget” nyújt a szegénység és a társadalmi kirekesztettség ellen.

A második fejezet (II. Hátrányos helyzetű társadalmi csoportok) első írásában *Mojzesné Székely Katalin* olyan komplex témát sűrített egyetlen tanulmányba, amely csak hosszabb, önálló könyv esetén lehetne sikeres. Az ifjúsági korcsoportokra jellemző hátrányos helyzet több dimenzióját is érintő, didaktikus leírása mellett a szerző szociológiai alapfogalmak (társadalom, egyenlőtlenség, szegénység, hátrányos helyzet, depriváció) értelmezésére is vállalkozik. Ennek – és az írás stílusának – köszönhetően a tanulmány inkább ismeretterjesztő, mint szaktudományos munka. (Ezért is érdemes lett volna korrigálni az olyan mondatokat, melyekben például egy etnikumot vagy rasszt – itt a cigányságot – fajként határoz meg (51. oldal), vagy a társadalom leegyszerűsítő definícióját adja: „Nagy valószínűséggel az emberiség fennmaradásának alapvető feltétele volt, hogy összekapaszkodtak a napi kihívások megválaszolására. Ezt a szövetséget nevezzük társadalomnak” (51. oldal).

A hátrányos helyzetű csoportokkal foglalkozó fejezet második írásának (*Mélyszegénységben élő nők helyzete tartósan munka nélkül lévő férfiak*

családjaiban) bevezetőjében Czibere Ibolya a családkutatások eredményeinek tömör, de informatív történeti áttekintése mellett a család strukturális változásának (elsősorban a szerepeknek) a sajátosságait ismerteti. Mindez nem öncélú, mivel egyúttal meggyőzően indokolja, hogy miért releváns kutatási probléma azoknak a családoknak (pontosabban szerepeknek) az empirikus vizsgálata, melyekben a férfi tartósan munkanélküli, és „...patriarchálisan megszokott szerepét nem tudja betölteni a családban” (78. oldal). A kvalitatív empirikus adatokat 22 (feltehetően) félig strukturált interjú alkotja, melyekről csak az alanyok kiválasztásának kritériumát (tartós munkanélküli férfi a mélyszegénységgel jellemezhető családban) közli a szerző. Érdeemes lett volna ismertetni az interjúk feldolgozásának metodológiai koncepcióját, de a tematikus előfordulási gyakoriság alapján levont következtetések így is nagyon tanulságosak. Czibere olyan, lényeges témákra koncentrált az elemzés során, mint a származási (szülői) családhoz viszonyított immobilitás vagy a (nemző) családot jellemző struktúra, a tradicionális férfi szerepek vagy a házimunka. A családtagok fogyasztását és a családi konfliktusokat bemutató, elemzési szakasz szintén tanulságos eredményeket közöl (a férfiak individuális fogyasztása, a szerepek és terhek egyenlőtlen megoszlása, a jövedelem és alkoholfogyasztás, mint a viták középpontjában álló, állandó téma, a fizikai bántalmazás, a szexuális diszharmónia). A megfelelő interjú-részletekkel alátámasztott következtetések azt sugallják, hogy a szerző az interjúszövegekre építve a markáns, több esetben előforduló tartalmi elemeket csoportosította.

A fejezet harmadik tanulmányában (*A cigányság helyzete Hajdú-Bihar megyében, társadalmi integrációjuk főbb kérdései*) Béres Csaba egyrészt a KSH 2001. évi népszámlálás, másrészt egy 2004-ben végzett kérdőíves adatfelvétel adatai alapján írja le a Hajdú-Bihar megyei cigányság szocio-kulturális (demográfiai jellemzők, család- és háztartás struktúra, iskolai végzettség és kulturális hátrányok, lakáskörülmények, fogyasztás és egészségi állapot) jellemzőit. (Az empirikus kutatás ismertetése során érdemes lett volna közölni a mintavétel módszerét és a roma családok etnikai besorolásának kritériumát.) Az adatok rutinos közlésén túl a szerző következtetései nemcsak a hasonló tematikájú országos kutatások eredményeihez illeszkednek, hanem a megyei sajátosságokra is felhívják a figyelmet. A tanulmány utolsó fejezete – az eredmények egyfajta összegzésével párhuzamosan – részletesen és kimerítően tárgyalja a romák szociális kirekesztését és integrációjuk lehetőségeit.

A romák foglalkoztatáspolitikai problémáit tárgyaló harmadik fejezet (*III. Romák a munkaerőpiacon*) két tanulmányának is Csoba Judit a szerzője. A magyarországi romák foglalkoztatásával kapcsolatos előítéletek történeti bemutatására és okainak elemzésére vállalkozó tanulmányának (*Integráció és diszkrimináció a munka világában. A hatékony integrációt befolyásoló gazdasági és társadalmi tényező*) abban az értelemben nincs előzménye, hogy nem találunk kifejezetten ezzel a témával foglalkozó társadalomtudományi szakirodalmat. Bizonyára ennek is köszönhető, hogy a szerző tekintélyes szociológiai, romológiai és kulturanropológiai forrásra támaszkodik, amikor a kezdetektől (XV. század) napjainkig terjedő időszakban vizsgálja a romák foglalkoztatásán keresztül érvényesülő, több-

ségi előítéletességet. A többféle diszciplínára épülő, de mégis koherens történeti áttekintés alapján levont következtetés a szociálpszichológiai előítélet-vizsgálatok eredményeit is új szempontokkal bővíti: „Az egyes korszakokban tehát nem elsősorban a romák dologtalanságával, hanem másságával, más megélhetési, jövedelemszerzési formájával van összefüggésben az ellenük irányuló negatív megítélés és szankciók sora.” (153. oldal)

Csoba másik tanulmánya (*Az atipikus foglalkoztatási formák nyújtotta lehetőségek a peremhelyzetű földrajzi régiókban és a hátrányos helyzetű célcsoportok körében*) a romák munkavállalásával kapcsolatos „kettős tudat” (hagyományos munkaformák többségi preferálása a nem létező piacon) gátjainak megoldásával, a foglalkoztatásuk bővítésére vonatkozó kormányzati törekvésekkel és a nagyobb foglalkoztatási programok (szociális földprogram, közmunkák, önfoglalkoztatás) áttekintésével és elemzésével foglalkozik.

Lukács György dolgozatának (*A roma munkaerő-piaci programok és a roma szervezetek*) első fele a romák foglalkoztatására vonatkozó civil és kormányzati programok rövid összefoglalása mellett a roma munkanélküliség és a munkaerőpiac változásainak kapcsolatát elemzi, míg a második részben a roma szervezetek foglalkoztatási programjairól olvashatunk tömör áttekintést. Szintén a harmadik fejezetben található Nánási Zsuzsanna programismertetője (*Tartós munkanélküliek beilleszkedését elősegítő komplex program Hajdúhadházon*), amely egy lokális foglalkoztatási mintaprojekt leírása.

A kötetet záró fejezet (*IV. Regionális jellemzők*) két, információkban igazán gazdag tanulmányt tartalmaz. Ha valaki röviden (gyorsan) és a lényeges mutatókra vonatkozó gazdasági és szociális információkra kíváncsi az Észak-alföldi régióról, akkor legjobb, ha elolvassa Nagy Zita tanulmányát (*Az Észak-alföldi régió foglalkoztatási helyzetének és foglalkoztatási célú nonprofit szektorának jellemzői*). Az írás első fele a régió társadalmi és gazdasági jellemzőinek statisztikai bemutatását követően – legtöbbször az országos átlaghoz viszonyítva – a demográfiai, gazdasági, szociális és képzettségi mutatók megyei szintekre is kiterjedő elemzésével foglalkozik. A tanulmány második részében statisztikai adatokkal és kutatási eredményekkel bőségesen illusztrált, ugyanakkor rendezett és szakszerű összefoglalót olvashatunk a régió munkaerő-piaci helyzetéről és a nonprofit szervezetek szerepéről.

A kötet utolsó tanulmányát (*Egyensúlytalanul – avagy munkaerő-piaci körkép az Észak-Alföld periferiáin*) több szempont – koncepcionális igény, átgondolt stílus, gazdag forrásanyag – miatt is az elsők között kell említenünk. A régió munkaerő-piaci jellemzőinek (foglalkoztatási, munkanélküliségi és inaktivitási mutatók) összefoglaló elemzését követően *Balcsók István* az Észak-Tiszántúl határ menti térségeiben végzett kvantitatív és kvalitatív empirikus kutatások eredményeire támaszkodva foglalkozik a munkaerőpiac működésével. A hatalmas mennyiségű és különböző típusú információk elemzése mintaszerűen korrekt, de ugyanezt mondhatjuk a tanulmány befejező részéről is, amely a határ menti területeken élő romák foglalkoztatási problémáit tárgyalja.

Vélhetően a fenti rövid áttekintésünk is igazolja, hogy a tematikailag sokrétű, rengeteg statisztikai adatot és empirikus kutatási információt

tartalmazó tanulmánykötet megismerése hasznos lehet mind a szakmai, mind a laikus érdeklők számára. Sőt, biztosan így van, mivel az eltartott diákok, az aktív dolgozók vagy a nyugdíjasok egyaránt érintettek abban, hogy milyen foglalkoztatáspolitikai stratégia és gyakorlat határozza meg jelenét és jövőjét.

Szerzőink figyelmébe!

1. A beküldött és a lap jellegének megfelelő írásokat szakértők bevonásával a Szerkesztőbizottság bírálja el.

2. A közlésre benyújtott tanulmány még nem publikált és más folyóiratnál elbírálás alatt nem lévő, eredeti írásmű lehet.

3. A folyóiratban megjelent cikkek szerzői joga a Kiadót illeti, beleértve az interneten való megjelentetés jogát is.

4. A tanulmány szövegét nyomtatott kéziraton kérjük leadni, A/4-es méretű papíron, széles margóval, dupla sorközzel. A tanulmányt kérjük e-mailban is elküldeni a szerkesztőség címére.

5. A szöveg első lapja a címlap, amelyen a szerző(k) neve, foglalkozása, végzettsége, munkahelyének megnevezése, e-mail címe a cikk címe (alcíme) szerepeljenek és az esetleges köszönetnyilvánítások *-gal jelölt lapalji jegyzetben.

6. A szövegtörzshöz csak olyan lábjegyzetek kapcsolódjanak, amelyek a főszöveghez fűznek megjegyzéseket, kiegészítéseket stb. Pusztán irodalmi hivatkozásokat tartalmazó lábjegyzetek ne legyenek. A lábjegyzeteket lapalji jegyzetként kezeljük. Az irodalmi hivatkozások a főszövegben szerepeljenek a következő formában:

– ha a hivatkozott mű szerzője szerepel a szövegben, a név után zárójelben legyen a hivatkozott mű megjelenésének éve és szükség esetén a hivatkozott oldalszám(ok), pl.: Piroska (1999: 15–16),

– egyéb esetekben (idézet stb.) zárójelben szerepeljen a szerző(k) neve, a megjelenés éve és szükség esetén a hivatkozott oldalszám(ok), pl.: (Tóbiás–Benedek 1999: 13).

7. A szövegben szereplő táblázatokat számozva, címmel ellátva kérjük. A táblázatok címe, az oszlopok és sorok megnevezése, a magyarázatok a cikk nyelvén íródjanak. Nem fogadjuk el tehát az adatelemző, adatfeldolgozó programokból kikerült nyers, szerkesztetlen, a szövegbe pusztán beillesztett táblázatokat. Amennyiben a szerző ábrát kíván közölni, ezt külön lapon, a kívánt formában megrajzolva kérjük leadni.

8. A szövegtörzs után, külön lapon kezdve kérjük az irodalomjegyzéket. Az irodalomjegyzék a szerzők neve szerint szigorú betűrendben tartalmazza a szövegtörzsben és a lábjegyzetben hivatkozott teljes irodalmat olyan módon, hogy a szövegbeli hivatkozásokat az irodalomjegyzékben azonosítani lehessen. Az irodalomjegyzék ne tartalmazzon a szövegben nem hivatkozott művet. Az irodalmi hivatkozások három alapformája a következő:

– könyv: szerző(k), a megjelenés éve: a mű címe, a kiadás helye: a kiadó neve,

– folyóiratcikk: szerző(k), a megjelenés éve: a cikk címe, a folyóirat neve (az évfolyam sorszám), a szám sorszám, a cikk kezdő és befejező oldalszáma,

– gyűjteményes kötetben szereplő cikk: a szerző(k) neve, a megjelenés éve: a cikk címe, In: a gyűjteményes kötet szerkesztőjé(i)nek neve (szerk. vagy ed(s), vagy Hrsg.), a kötet címe, a kiadás helye: a kiadó neve, a hivatkozott írásmű kezdő és utolsó oldalszáma.

9. Külön lapon kérjük mellékelni a tanulmány legfeljebb 200 szót tartalmazó tartalmi összefoglalóját (abstract) magyar és angol nyelven.